

Kovács Eszter, *Islámismeret Csehországban a 16–17. század fordulóján* (Budapest: PPKE BTK Történettudományi Intézet, OSZK, 2017), 247.

Kovács Eszter 2009-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában szerzett PhD fokozatot. Kutatási területe a cseh–magyar kapcsolatok a 16–18. században. 2015-ben adta ki *„Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószólója...”: Cseh–magyar jezsuita összefüggések a kezdetektől* című monográfiáját. Kezdetben érdeklődése a két nemzet közötti kapcsolatok feltérképezésére irányult, a cseh anyag szisztematikus vizsgálata során azonban kérdés-irányai megváltoztak. Ennek eredményeképpen vizsgálata centrumába a cseh irodalomban felbukkanó török és iszlám hatás került. 2017-ben jelent meg *Islámismeret Csehországban a 16–17. század fordulóján* című kötete. A szerző két nagyobb részre osztja munkáját. Az első részben bemutatja a török és az iszlám témájának megjelenését a 16–17. századi cseh irodalomban, különös tekintettel Bartoloměj Dvorský *Proti Alchoranu Totiž Zakonu Tureckemu a Saracenskému a falessnému gijch náboženstvíj* (1542) és Václav Budovec *Anti-Alkorán to gest: Mocnj a nepřemoženj důvodové toho, že Alkorán Turecký z ďábla posel, a to původem Aryánů s vědomým proti Duchu Svátému rauhánjm* (1614) című cseh nyelvű munkáira. A második részben százhátvan oldalas fordítást közöl a már említett két mű legjellemzőbb részeiből, amelyet közösen készített el Boros Attilával.

A *török és az iszlám a 16–17. századi cseh irodalomban* című első alfejezetben röviden összefoglalja a mohácsi csatát követő csehországi helyzetet. A csatavesztés után a cseh korona országainak fel kellett ismerniük, hogy az oszmán-török fenyegetés valós veszély. A 16. század első felétől egyre nagyobb teret kapott a török téma a cseh irodalomban. 1542-ben jelent meg az első jelentősebb cseh nyelvű *Korán*-cáfolat, Bartoloměj Dvorský utraquista teológus műve.

A második alfejezet röviden bemutatja Dvorský élettrajzát, munkamódszerét és legjelentősebb művét. Dvorský Královében született. Prágában szerzett bakkalaureusi fokozatot 1522-ben, majd az utraquista egyház papjává szentelték. A *Proti Alchoranu* írásakor kouiřmi plébános volt. Fontosnak tartotta, hogy felhívja a figyelmet az isz-

lám vallás veszélyeire, mivel úgy vélte, tanai egyszerűek, kellemes életet ígérnek és nagyon hasonlók a keresztény valláshoz. Művében ezért úgy polemizált az iszlám vallással, hogy előszámlálta mindazokat a keresztény hittételeket (áteredő bűn, Jézus Krisztus istensége, Szent-háromság), amelyeket az iszlám hit elutasított. Összehasonlította a *Koránt* és a *Bibliát*, hogy bizonyítsa, a két könyv közötti hasonlóság csak látszólagos.

A keresztény felekezetek közötti hitvitákban mind a katolikus, mind a protestáns tábor sugalmazott könyvként fogadta el a *Bibliát*. Az iszlámmal folytatott polémia során azonban nincs közös pont a szemben álló felek között, ezért a *Korán*-cáfolat belső logikája egészen másként épül fel. Könyve első részében Dvorský összefoglalja a két vallás hittételei közötti legfőbb különbségeket. Minthogy elsősorban hitükben bizonytalan keresztényeknek írja ezt a fejezetet, nagy hangsúlyt fektet azokra a keresztény hittételekre, amelyeket az iszlám vallás elutasít, de a keresztény vallás számára a legmélyebb tanítások, ezért a legnehezebben megérthetőek is. Mindezen tételek bizonyításához legfőbb forrása a *Biblia*, ritkábban hivatkozik Alexandriai Szent Cirillre, Aquinói Szent Tamásra, a szentviktori iskola teológusaira, Avicennára és Averroësre. Végül a török hódítás okait részletezi. Elődeihez hasonlóan az isteni büntetés eszközeként tekint a törökökre. Úgy véli, hogy csak akkor győzhetik le őket a keresztények, ha bűnbánatot tartanak, és erkölcsileg megújulnak.

A kötet II. *Piusz pápa* című harmadik alfejezete röviden bemutatja Aeneas Sylvius Piccolomini iszlámpolemikái írását, amelyet 1604-ben Šimon Lomnický z Budče fordított csehre. Ez egy II. (Hódító) Mehmednek írott, ténylegesen el nem küldött, de már a 15. században nyomtatásban is közzétett levél, amelyben a pápa vallási, világi és humanista érvekkel próbálja bizonyítani a keresztény hittételek igazságát. Arra próbálja rávenni Mehmedet, hogy térjen át keresztény hitre, és így lehetővé válhat számára a Német-római Birodalom császári trónjának az elnyerése és az Európa fölötti uralom.

A negyedik alfejezetben Kovács Eszter részletesen bemutatja Budovec életét, munkásságát és legfontosabb munkáját, az *Anti-Alkoránt*. Václav Budovec 1551-ben született Červené Janovi-

cén. Wittenbergben tanult. 1577 őszén Joachim Zinzendorf császári követ kíséretében utazott Konstantinápolyba. Útja során elsajátította az arab és a török nyelv alapjait és megismerkedett az iszlám vallással. 1584-ben tért vissza Prágába, az *Anti-Alkoránt* már ott állította össze. 1614-ben engedélyezték a kiadását, ami összefüggött a protestánsok javuló csehországi helyzetével. Budovec a rendi felkelés idején a téli király feltétlen híve volt. A fehérhegyi csatát követően elfogták, és 1621. június 21-én huszonhat társával együtt kivégezték.

Noha Budovec műve megírásakor fenyegető veszélynek érezte a török európai jelenlétét, politikai érdeklődését két egymással szorosan összefüggő kérdés határozta meg: az egyik a protestánsok helyzete a Habsburg Birodalomban, a másik a török európai térnyerése. Műve forrásként Theodor Bibliander latin *Korán*-kiadását és a *Bibliát* használta fel. Elődjéhez hasonlóan összevetette a *Koránt* és a *Bibliát*, nehogy az előbbi a vallások közötti hasonlóságok miatt vonzóvá váljon a keresztény olvasók számára. Az *Anti-Alkorán* célja, hogy a törökkel harcoló keresztény vitézek számára iránymutatást adjon. Munkája az előszót követően három nagy fejezetre tagolódik. Műve bevezetőjében saját konstantinápolyi tapasztalatait mondja el. Az első részben Bibliander latin nyelvű munkájáról ad cseh nyelvű összefoglalást, amelyben ismerteti az iszlám vallás tételeit és bemutatja a *Koránt*. A második részben saját véleményét mondja el az iszlám vallásról. Ebben a fejezetben Budovec kitér a keresztények ellen felhozott muszlim vádakra, a felekezetek közötti ellentétekre és a *Biblia*-hamisítás vádjára. A harmadik fejezet több alfejezetből áll, az első az emberi történelmet egy nap történéseihez hasonlóan huszonnégy órára osztja. A tizenkettedik órára helyezi Jézus születését, a huszonnegyedik órára Jézus második eljövételét és a végítéletet. Budovec könyvét két bibliai idézettel zárja (Józs 23, 14–16. és Iz 25, 7–8.). 1616-ban kiadta *Circulus horologi lunaris et solaris* című latin nyelvű művét, amelyben tartalmi és szövegszerű átfedések találhatók az *Anti-Alkoránnal*. Mindkét mű hitvéddő irat, amelyekben kifejeződik a szerző véleménye a végítélet napjának közeledtéről. Luther Márton és Philipp Melanchthon törökképe is szorosan kapcsolódik ezekhez az elképzelésekhez. Budovec szemléletmódjára nagyobb hatással

vannak a lutheri-melanchthoni hagyományok, mint a huszita tradíció.

A kötet második részében Kovács Eszter Dvorský és Budovec műveinek legjellemzőbb részleteit adja közre magyar fordításban. A kötet első részében kifejtett gondolatmenetet bemutató szövegrészeket gyűjtötte ki (Dvorský művéből az előszót követő 1–4., 10–12., 15., 18. és 25. könyvet, Budovec *Korán*-polemikájából pedig hosszabb-rövidebb egységeket).

Magyarországon nemrég Kecskeméti Gábor 2007-ben megjelent, „*A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szállás, írás*”: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján* című monográfiája ismertette Václav Budovec életét, konstantinápolyi követi tevékenységét és a huszonhét cseh vértanút övező legendát. A témával kapcsolatos összefüggések szempontjából fontos megemlíteni Szörényi Lászlónak a 2008. évi akadémiai közgyűlésen Mátyás királyról elmondott előadását is, amelyben részletesen elemzte II. Pius nevezetes levelét és annak politikai hátterét. E kutatások eredményeit Kovács Eszter nem használta fel újonnan megjelent kötetében.

A szerző nem törekedett arra, hogy a teljesség igényével áttekintse Dvorský és Budovec tevékenységét és magyarországi kapcsolatait. Ehelyett a török és az iszlám témájának megjelenését vizsgálta a 16–17. századi cseh irodalomban a két szerző *Korán*-polemikáján át. A kötet hiánypótló munka, mivel vizsgálata unikális módon a magyarországi irodalomtörténetben kevésbé ismert két cseh nyelvű *Korán*-cáfolat gondolatmenetének részletes bemutatására helyezi a hangsúlyt, és először ad közre a művekből hosszabb-rövidebb fordításokat magyarul.

PAPP INGRID

BARTHA-KOVÁCS Katalin, PENKE Olga, SZÁSZ Géza szerk., Programok és tanulmányok, FLEA (Felvilágosodás – Lumières – Enlightenment – Aufklärung), 6 (Szeged: JATE Press, 2017), 216.

A Szegedi Egyetem Francia Tanszéke által 2012-ben elindított tudományos szakfolyóirat legújabb száma – Szász Géza előszavának címét átvéve – a felvilágosodás-kutatás új irányainak